

עיר חינוך*

"תיקונו של עולם תלוי בתיקונו של החינוך"

ג'והן דיואי (1960)

תקציר: מאמר זה יוצר הבחנה בין "עיר מחנכת" ל"עיר חינוך", ומציג את התפקיד האקטיבי המשולב של השלטון והחברה האזרחית בהובלת השינוי.

עיר חינוך המיישמת ערכים דמוקרטיים היא עיר ששמה לה למטרה לפתח חברה המכירה ותומכת בזכות השווה של כל חבריה להגיע למימוש עצמי בקהילה שבה הם חיים. עיר חינוך, כעיר המקדמת ערכים אלה, יחד עם יוזמות ויוזמות, מהווה כוח מניע עצום להתפתחות חברתית וכלכלית. עיר החינוך מדרבנת למידה לאורך החיים, יוצרת תמריץ לחדשנות ו"מייצרת" הון אנושי על ידי מתן הזדמנות שווה לכל תושב (בכל גיל) לפתח את עצמו ואת היוזמה הייחודית לו. מצע זה מהווה מנוע לצמיחה כלכלית וחברתית ולהיווצרותה של חברה דמוקרטית. המאמר מציע תהליך סדור לקידום עיר חינוך, יחד עם ארבעה עקרונות, "אבני בנייה", ליצירת תרבות דמוקרטית בעיר:

עיקרון מס' 1 - המפגש הדיאלוגי כמפגש אישי מצמיח וכבסיס ליצירת קבוצה

עיקרון מס' 2 - קיום שתפנות עירונית

עיקרון מס' 3 - פיתוח ייחודיות/ אזורי חוזק וצמיחה אישיים, ארגוניים ועירוניים

עיקרון מס' 4 - העיר כמרחב למידה, הקמת מרכזי מצוינות עירוניים

המודל המוצג במאמר זה מבוסס על התנסות בהובלת תהליך שינוי במספר ערים מרכזיות בישראל.

מילות מפתח: עיר חינוך, תרבות דמוקרטית, חדשנות, מיתוג עירוני, העצמה, חברה אזרחית, מרכזי מצוינות.

מבוא

כל עיר, כארגון חברתי מורכב ומשמעותי, מהווה מקור "מחנך" עבור הקהילה שחיה בה. העיר "מחנכת" באמצעות מוסדות החינוך והתרבות הפורמליים והבלתי פורמליים שבה, אך גם באמצעות התכנון האורבני, התכנון הסביבתי, אמצעי התקשורת העירוניים, התעשייה המקומית, החברות הציבוריות והפרטיות שלה, המרקם החברתי שבה ועוד.

* מאמר זה נכתב בהתבסס על הניסיון והתובנות שצברנו חבריי ואני, אנשי המכון לחינוך דמוקרטי, בעבודת שטח מרתקת.

ערים רבות ברחבי הארץ ובעולם בוחרות בשנים האחרונות להשתמש במשאבים החומריים האנושיים והרוחניים לטובת מהלכים ממוקדים, המכוונים לשיפור איכות החיים של תושביהן. מכאן ניתן לעמוד על ההבחנה המוצגת במאמר זה בין "עיר מחנכת" כעובדה סוציולוגית, לבין "עיר חינוך" כמהלך יזום, מתוכנן וממוקד – שייסקר ויוסבר להלן.

להיות "עיר חינוך" משמעו לקחת אחריות על קביעת הערכים המרכזיים שאותם תוביל העיר, ובהמשך התנעת תהליכים חברתיים, אנושיים ופוליטיים, הנדרשים לצורך יישום ערכים אלה בחיי היומיום ביישוב. "כל חינוך הניתן על ידי קבוצה מגמתו לנטוע בלב חבריה חברתיות, אבל טיבה וערכה של חברתיות זו תלויים בהרגליה ובמטרותיה של הקבוצה", ציין דיואי¹ בספרו דמוקרטיה וחינוך.

תהליכים אלה משתלבים עם העיקרון של חברה אזרחית, ההופך רווח בעולם הדמוקרטי, ומושג המשילות (governance), אשר צמחו מתוך ההכרה במגבלות המבנה הממלכתי ההיררכי, וההבנה כי אין ביכולתו של השלטון לבצע את הפיתוח הדרוש במכלול הנושאים וברמות השונות רק בכוחות עצמו. על כן, הפעילות הציבורית והחברתית המשותפת של תושבים ושל השלטון המקומי, במרחב הציבורי והפוליטי הינה תנאי הכרחי להובלת השינוי הרצוי.

בחירת הערכים החינוכיים של העיר טומנת בחובה את הדרך הייחודית שבה העיר, תושביה ומקבלי ההחלטות שבה, בוחרים לנהל את המרחב הציבורי המשותף שלהם, כך שתוביל את השינוי הרצוי ותיצור את האקלים החברתי הנכון לקהילה. לתהליך זה, כפי שמציגה ד"ר אלישבע סדן,² יש נטייה רבה יותר להתגשם מכפי שמקובל לחשוב, מאחר שהוא משלב בתוכו תהליכי העצמה אישיים וקהילתיים, מעצם העובדה שהפרט והקהילה מעורבים בשאלות: "מי הם, מה הם רוצים לעשות וכיצד הם רוצים לחיות".

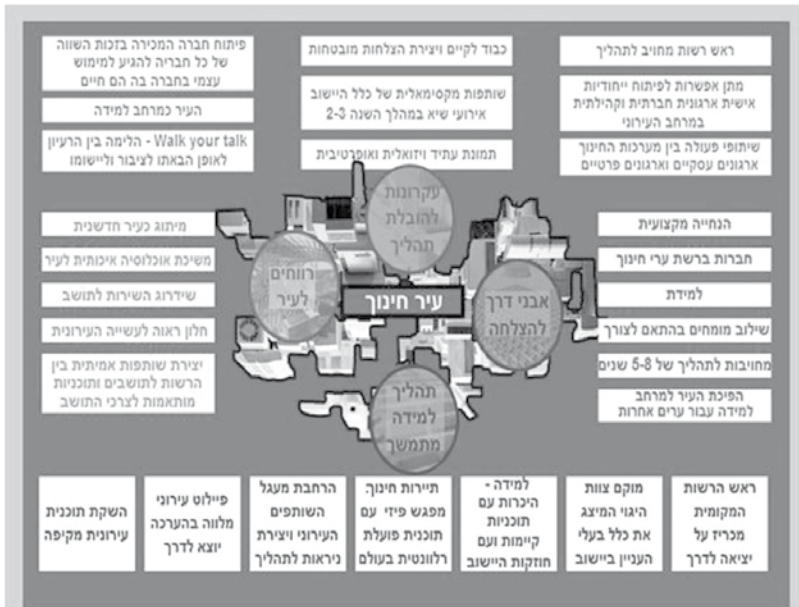
עיר חינוך המיישמת ערכים דמוקרטיים היא עיר ששמה לה למטרה לפתח חברה המכירה ותומכת בזכות השווה של כל חברה להגיע למימוש עצמי בקהילה שבה הם חיים. עיר חינוך, כמקדמת ערכים אלה יחד עם יוזמות ויזמיות, מהווה כוח מניע עצום **להתפתחות חברתית וכלכלית**. עיר החינוך מדרבנת למידה לאורך החיים, יוצרת תמריץ לחדשנות, ו"מייצרת" הון אנושי על ידי מתן הזדמנות שווה לכל תושב (בכל גיל) לפתח את עצמו ואת היוזמה הייחודית לו. מצע זה מהווה מנוע לצמיחה כלכלית וחברתית ולהיווצרות של חברת ידע.

אלא שלערכים ולעקרונות יש יכולת להשפיע רק עם הפיכתם לתוכניות פעולה, ובמקרה של עיר חינוך מדובר בתוכניות הנוגעות לכלל חלקי העיר: תכנון עירוני, תרבות, בתי ספר, סביבה ובריאות, יחסי רשות-תושבים, כמו גם נושאים הקשורים לתקציב ולכלכלה, לתחבורה ולתעבורה, בטיחות וכדומה. זאת מתוך מודעות לעובדה שלדרכי פעולתם יש השלכות על עמדות התושבים והתנהלותם, על יחסים בין קבוצות, על יצירת ערכים חדשים, על הבניית ידע ורכישת מיומנויות אזרחיות. שזירת הערכים והעקרונות בחיי היומיום של העיר מבטיחה את האקלים האזרחי הרצוי לעיר.

1. דיואי, ג'והן. 1960. דמוקרטיה וחינוך, מוסד ביאליק, ירושלים.

2. סדן, אלישבע. 1997. העצמה ותכנון קהילתי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב.

מעיר "מחנכת" ל"עיר חינוך"

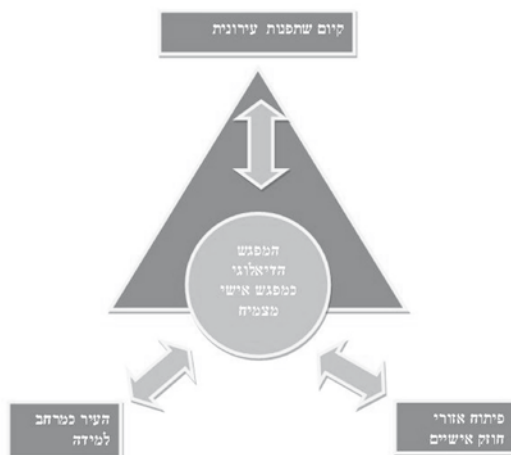
תהליך פיתוח: מעיר מחנכת לעיר חינוך

יישום הערכים הדמוקרטיים ב"עיר חינוך" שונה מעיר לעיר. לכל עיר תרגום ייחודי לערך, הדגשים שונים, קצב יישום אחר. לכל עיר היסטוריה משלה, מיקום ייחודי וסדר יום חברתי ופוליטי.

אלא שבכל הערים ניתן למצוא עיסוק בארבעה עקרונות מרכזיים הנובעים מהערכים הדמוקרטיים.

עקרונות עיר חינוך המיישמת ערכים דמוקרטיים

המכון לחינוך דמוקרטי פיתח ארבעה עקרונות מרכזיים לעיר חינוך. אנו מאמינים כי יישום עקרונות אלה מאפשר את קיומה של חברה המכירה ותומכת בזכות השווה של כל חברה להגיע למימוש עצמי בקהילה שבה הם חיים.

עיקרון מס' 1 – המפגש הדיאלוגי כמפגש אישי מצטייח וכבסיס ליצירת קבוצה

הדיאלוג נמצא בליבם של התהליכים המכוונים ליצירת "עיר חינוך" ובלבית העקרונות האחרים. שהרי בלעדיו לא ניתן היה לקיים את השיח המתמשך על כל רמותיו, שהוא תנאי הכרחי לקיומם של החיים הקהילתיים בעיר.

"דיאלוג הוא שיחה שהמעורבים בה מנכיחים את עצמם ומתעניינים בזולתם, הן מבחינת אנושיותם המשותפת והן מבחינת אישיותם הייחודית, ותוך הסתמכות על אמון, כבוד, פתיחות וקשב הדדיים, הם מתקדמים יחד אל הבנה טובה יותר של עצמם, של זולתם ושל הקשרי החיים המשותפים להם", כתב נמרוד אלוני.³

עיקרון מס' 2 – קיום שתכנות עירונית

שתכנות כוללת שני מרכיבים עיקריים:

שיתופי פעולה בין מערכות החינוך, ארגונים ציבוריים וארגונים פרטיים. שיתופי פעולה הנובעים מתוך אמונה כי השלם גדול מסך חלקיו, וכי הפעילות המשותפת תיתן את המענה המיטבי לעיר ולתושביה ("עירוב צבעים" עירוני).

3. אלוני, נמרוד. 2008. דיאלוגים מעצימים בחינוך ההומניסטי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב.

שיתופי פעולה בין כל המערכות הפועלות בעיר

שיתופיות – הבניית קהילה עירונית המאפשרת מעורבות של כלל אזרחיה ביצירה וביישום של "תמונת עתיד רצויה".

התהליך מתרחש במרכז העתיד העירוני, שהינו מרחב לדיאלוג פתוח וכן בין חברי הקהילה על מאפייניה השונים לבין המרחב הפוליטי והכלכלי.

"מרכז עתיד" הוא מרחב ארגוני, קהילתי ופיזי, העומד לרשות היישוב, על מגוון צבעיו, לצורך היערכות שיטתית לקראת העתיד ויצירתו. ההיערכות נעשית בשיתוף קהילה הרלוונטית תוך העצמתה ושיתופה בעיצוב הסביבה הפיזית החברתית והפוליטית בה

תחיה. המרכז פועל מתוך עקרונות של "קיימות", מסייע להאצת חדשנות וליצירת תרבות של חדשנות בעיר ובכך משפיע על התפתחותו של האזור ועל התפתחות העוסקים בו.

עיקרון מס' 3 – פיתוח ייחודיות/ אזורי חוזק וצמיחה אישיים, ארגוניים ועירוניים

לעיקרון פיתוח אזורי חוזק וצמיחה בעיר חינוך יש שלושה שלבים:

- ◆ שלב ראשון – שלב הזיהוי: זיהוי אזורי החוזק והצמיחה של כל אדם, כל ארגון ושל העיר כולה – הנרטיב העירוני.
- ◆ שלב שני – שלב ההתנסות: יצירת מארג עירוני שבו כל פרט וכל ארגון תורם את ייחודיותו, את הצבע המיוחד לו, כמו גם מתן ביטוי לנרטיב העירוני.
- ◆ שלב שלישי – שלב ההכרה: הכרה עירונית באזורי החוזק השונים. הכרה זו היא תנאי להצלחה, הן של הפרט, הן של הארגון והן של העיר כולה.

עיקרון מס' 4 – העיר כמרחב למידה

העיר על כל מרכיביה פועלת כבית ספר מקיף אחד.

העיר כמרכז למידה. איור מתוך "רגעי ידע בעיר ידע", רון ואריה דביר

פיתוח הזדמנויות למידה והזדמנויות פעילות, כך שכל פרט וכל ארגון יוכלו להביא לידי ביטוי את אזורי החוזק והצמיחה השונים שלהם במרחב הלמידה העירוני, יחד עם פיתוח חברתי ומינוף כלכלי של העיר.

פיתוח הזדמנויות הלמידה נעשה באמצעות פיתוח מרכזי מצוינות עירוניים.

מרכז מצוינות: מאפיינים מגדירים

- ♦ מרכז מצוינות הוא מרכז/ארגון/מוסד הפועל בעיר – בתחומי התרבות, החינוך, החינוך הבלתי פורמלי, המדעים וכל תחום העשרה נוסף.
- ♦ מרכז מצוינות מפתח תחום דעת מסוים עד לרמת המומחיות הגבוהה ביותר הקיימת בעיר.
- ♦ מרכזי המצוינות מאפשרים לכל תלמיד בעיר לפתח, בנוסף לתוכנית הלימודים "הפנים בית ספרית", למידה "חוץ בית ספרית" המגדילה משמעותית את היצע אפשרויות הלמידה ואת התאמתן לצרכים האישיים של כל תלמיד.
- ♦ במרכז המצוינות התלמיד יכול להשיג החל מבגרות מורחבת, דרך לימודי התמחות/תעודה, ואף להשתלב בלימודים אקדמיים.

למידה במרכזי מצוינות

מרכזי מצוינות עירוניים מאפשרים לכל לומד:

- ♦ לאתר ולפתח את אזורי החוזק האישיים שלו. תהליך זה מעצים את הביטחון העצמי והאינטליגנציה הרגשית של הלומד.
- ♦ לעסוק ולהצטיין בתחום אחד לפחות.
- ♦ להביא לידי ביטוי בקהילה את אזורי החוזק האישיים שלו – ההכרה החברתית בהצלחה מהווה מנוף ומנוע להתפתחות אישית. כאשר הדימוי החברתי הוא של הצלחה, נוצרת "נבואה שמגשימה את עצמה" לגבי תחומים נוספים, וההצלחה נמשכת.
- ♦ ליצור תובנה לגבי הרלוונטיות של הלימודים, כך שלימודי הבגרות ייתפשו כשלב בתהליך פיתוח תחום עניין אישי, או כשלב בפיתוח הקריירה העתידית של כל תלמיד, ולא כחלק מאוסף החובות המוטלות עליו, ואשר הרלוונטיות שלהן לא תמיד נהירה לו.

מרכזי המצוינות קמים בעקבות תכנון אסטרטגי מקדים, של מיפוי המצב הקיים ותכנון "תמונת עתיד עירונית". הם אמורים להיות ממוקמים במרכזים חינוכיים, תרבותיים וכלכליים המבטאים ומחזקים את הנרטיב העירוני (כמתואר ב"תמונת העתיד"). מערכת חינוך מצוינת אמורה להזניק את העיר קדימה ולהיות בעלת יכולת לחולל שינויים גם בבעיות משיקות שאיתן העיר מתמודדת בתחומי החברה, הרווחה, התעסוקה והדימוי הפנימי החיצוני של העיר.

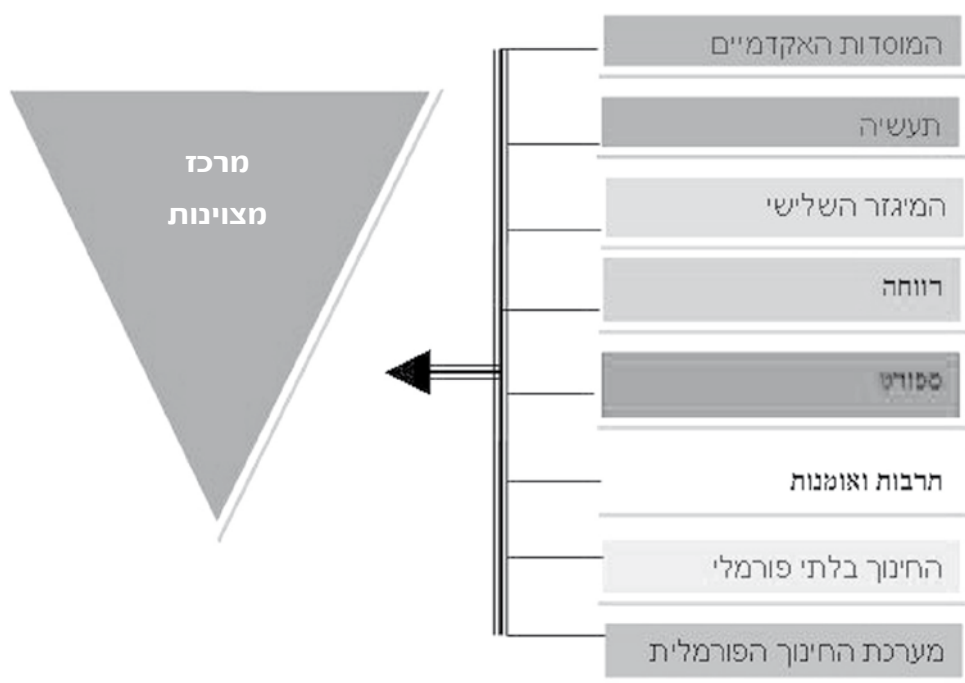
למרכזי המצוינות היכולת להניע מהלך זה מאחר שהקמתם נעשית בשיתוף פעולה עם האקדמיה, התעשייה, המגזר השלישי, החינוך הבלתי פורמלי, מוסדות תרבות ואמנות ועוד.

שותפים אסטרטגיים בתהליך:

קיום מרכזי מצוינות יוצר:

- ◆ שיתופי פעולה בין מסגרות אקדמיות ומוסדות חינוך, על מנת לפתח אפשרות ללימודים אקדמיים במסגרת בית הספר.
- ◆ שיתופי פעולה בין מוסדות וארגונים ציבוריים וכלכליים הפועלים באזור.

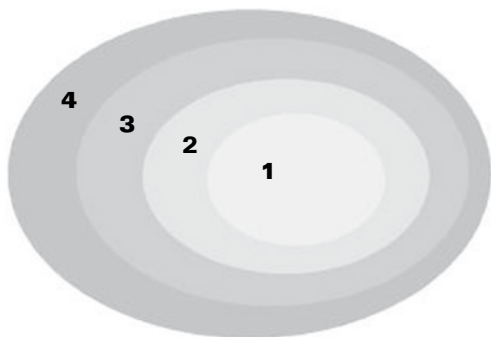
מטרת שיתופי הפעולה היא העשרת היכולות של בית הספר במתן מגוון פדגוגי רחב לכל התלמידים.

שלבים בפיתוח של מרכזי מצוינות עירוניים

שלבים אלה מציגים את הקשר בין פיתוח הזדמנויות למידה עירוניים לבין מינוף העיר בכלל.

1. המרכז מיועד לתלמידי העיר.
2. המרכז מיועד לכלל קהילת העיר.
3. פיתוח מרכזי מצוינות לתיירות ידע של סטודנטים
4. תיירות ידע לכלל האוכלוסייה

מעיר מחנכת לעיר חינוך: תוצרי התהליך

- ◆ שביעות רצון של התושבים מעירם, שדרוג השירות לתושב
- ◆ יצירת כוח משיכה לאוכלוסיות איכותיות
- ◆ מיצוב העיר כעיר מובילה וחדשנית
- ◆ הרחבה ואיגום המשאבים השונים הקיימים בעיר לקידום המטרות המשותפות, משאבים אנושיים, פיזיים וכלכליים.

e-mail: yaelsh@democratic.co.il